

Verduurzamen: Wie is aan zet?

Overzicht in eigendom van sportvastgoed

mr. Paul Steenbergen

In opdracht van Kenniscentrum Sport & Bewegen
November 2020

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Inleiding	4
Leeswijzer	6
1 Soorten eigendomsverhoudingen bij sportvastgoed	7
1.1 Eigendom	7
1.2 Economisch eigendom	8
1.3 Recht van erfpacht	9
1.4 Recht van opstal	9
1.5 Huur en bruikleen	10
2 Wie heeft het eigendom van sportvastgoed?	13
2.1 Notariële akte in het kadaster	13
2.2 Overeenkomsten	13
2.3 Overwegingen in notariële akte en/of overeenkomsten	13
2.4 Welke verduurzamingsconstructies kom je tegen in de markt?	14
3 Impact eigendomsverhoudingen op de businesscase verduurzamingsmaatregelen	16
3.1 Eigendom (huur en bruikleen)	16
3.2 Economisch eigendom	16
3.3 Recht van opstal	17
3.4 Recht van erfpacht	18
4 Overige aandachtspunten	19
4.1 Fiscaliteit	19
4.2 Verzekeringen	19
4.3 Eigendomsrechten aan te brengen verduurzamingsobject	19
4.4 Subsidies	20
4.5 Vergunningen	20
5 Vastleggen verduurzamingsafspraken	21
6 Stappenplan “Verduurzamen: Wie is aan zet?”	21
7 Conclusies en aanbevelingen	23
Colofon	24

Voorwoord

Hoe krijgen we de sport in beweging? De energietransitie en de beoogde CO₂-reductie vraagt van ons allemaal om te veranderen. We moeten kritisch kijken naar ons energieverbruik en plannen maken voor de toekomst, nabij en verder weg.

Maar spreek je over plannen, dan heb je het ook gauw over investeringen. En heb je het over investeringen in vastgoed, dan heb je het al snel over forse bedragen. Veel sportverenigingen en gemeenten moeten zich hierover gaan buigen. De praktijk leert dat er heel veel verschillende soorten overeenkomsten zijn waarin afspraken zijn vastgelegd tussen gemeente en sportverenigingen over bijvoorbeeld het gebruik en onderhoud. Vaak zijn deze overeenkomsten al heel lang geleden afgesloten, tussentijds een aantal keren bijgeschaafd en aangevuld en zo een soort lappendeken van afspraken geworden. En dan komt nu opeens de vraag op tafel: Hoe gaan we de sportaccommodatie op energiegebied toekomstbestendig maken? Maar de vraag die nog daarvoor moet komen, is: Van wie is dit vastgoed eigenlijk? Oftewel: Wie is aan zet?

Kenniscentrum Sport & Bewegen helpt de sport op weg naar een duurzame toekomst. Daarvoor is het belangrijk om eerst de feiten op tafel te krijgen. Dit biedt iedereen een heldere startsituatie, van waaruit je plannen kunt gaan maken. Wij hebben Paul Steenbergen bereid gevonden om ons hier inzicht in te geven, waarvoor onze dank.

Zijn er naar aanleiding van deze whitepaper of andere situaties omtrent de verduurzaming van sportvastgoed nog vragen, neem dan vooral contact op. Wij zitten klaar om de sportsector in zijn geheel verder te helpen.

Michael Poot

Specialist verduurzaming sportaccommodaties

Michael.poot@kenniscentrumsportenbewegen.nl

Michael Poot

Inleiding

Het Klimaatakkoord van Parijs is getekend. De doelen uit het Klimaatakkoord -CO₂-neutraal in 2050- zijn, samen met andere duurzaamheidsdoelen zoals circulariteit, klimaat adaptieve en natuur inclusieve sportaccommodaties, uitgewerkt in de Routekaart Verduurzaming Sport. Verduurzaming is ook opgenomen in het Nationale Sportakkoord.

Op sportaccommodaties staan verschillende objecten die voor verduurzaming in aanmerking komen. Deze objecten noemen we in deze whitepaper 'sportvastgoed'. Bij vraagstukken over verduurzaming van sportvastgoed is het noodzakelijk om, vóór de verdere uitwerking plaatsvindt, na te gaan wie de eigenaar is. Immers, als de eigendomspositie duidelijk is, kunnen ook goede afspraken gemaakt worden over verduurzaming: welke partij investeert, welke partij verantwoordelijk is voor beheer en onderhoud en wie het financieel voordeel verwerft.

Door mijn brede kennis en ervaring op dit gebied, word ik vaak door gemeenten en organisaties in de sport ingeschakeld om onderzoek te doen naar de eigendomssituatie van hun sportaccommodaties. Ook actualiseer ik de contractuele afspraken tussen partijen bij ingebruikgeving van sportaccommodaties.

In mijn praktijk blijkt bij meer dan 50% van de buitensportaccommodaties dat gemeenten en sportverenigingen niet goed weten bij wie het eigendom (juridisch en/of economisch) ligt van de clubgebouwen, kleedkamers, lichtmasten, tribunes, sporthallen en dug-outs. Dit speelt zich met name af indien het juridisch eigendom van het sportvastgoed bij de gemeente ligt (door natrekking) en het economisch eigendom hiervan bij de sportvereniging.

Gemeenten, sportverenigingen en ondernemers¹ kunnen bij het verduurzamen van sportvastgoed voor onaangename verrassingen komen te staan als eigendom en de daarbij behorende verantwoordelijkheden, rechten en plichten niet duidelijk schriftelijk zijn vastgelegd. Het kan voor hen leiden tot nadelige consequenties en onnodige risico's op juridisch, fiscaal en financieel gebied. Het is daarom van belang dat gemeenten, marktpartijen en sportverenigingen in hun verduurzamingsproces de juridische eigendomsverhoudingen en afspraken contractueel vastleggen, vóór gestart wordt met onderzoek en investeringen in verduurzaming.

Stel: Een sportvereniging investeert bijvoorbeeld in zonnepanelen en deze worden geplaatst op de kleedkamers die later van de gemeente blijken te zijn en er is geen opstalrecht gevestigd ten behoeve van de sportvereniging, dan zijn de zonnepanelen eigendom van de gemeente. De gemeente is in deze situatie verantwoordelijk en aansprakelijk voor structurele gebreken aan de zonnepanelen, terwijl de sportvereniging de

1 Sportvastgoed wordt door zowel sportverenigingen als ondernemers/sportaanbieders gebruikt. Bijvoorbeeld bij sportgebouwen (zie definitie sportvastgoed) die worden gerealiseerd door gemeente of beleggers en geëxploiteerd door ondernemers. Daar waar in deze whitepaper "sportvereniging" staat, wordt ook bedoeld op ondernemers/sportaanbieders.

zonnepanelen heeft aangeschaft en wellicht ook het financieel voordeel verwerft door een lagere energierekening.

Deze whitepaper is in opdracht van Kenniscentrum Sport & Bewegen geschreven voor eigenaren en gebruikers van sportvastgoed. Hierin beschrijf ik hoe je de bestaande eigendomsverhoudingen het beste kunt meenemen in het verduurzamingsproces om afspraken tussen partijen over verduurzaming zo goed mogelijk juridisch en financieel te borgen. Aan het eind van het document vind je het stappenplan “Verduurzamen: Wie is aan zet?”, wat je helpt om eigendomsverhoudingen helder te krijgen en afspraken over duurzaamheid tussen partijen juridisch en financieel te borgen. Hiermee voorkom je vervelende verrassingen achteraf en maak je een goede start met jouw verduurzamingsproject.

Heb je al verduurzaamd en twijfel je over de afspraken die tussen partijen zijn gemaakt over eigendom en verduurzaming van het desbetreffende sportvastgoed? Ook dan kan het zinvol zijn het stappenplan alsnog te doorlopen. Hierover meer op pagina 21 en 22.

Zijn de maatregelen voor verduurzaming van het sportvastgoed naar tevredenheid gerealiseerd? Deel dan je uitdagingen, ervaringen en resultaten. Zeker omdat duurzaamheid een relatief nieuw onderwerp is bij sportaccommodaties. Op die manier kunnen meer partijen, zoals gemeenten en sportverenigingen, hiervan leren en komen we in Nederland stapje voor stapje dichterbij een duurzame sportinfrastructuur. En vier de behaalde successen! Zo geef je een goed voorbeeld en inspireer je andere partijen.

Paul Steenbergen

Paul Steenbergen

mr. Paul Steenbergen is jurist en fiscalist. Paul werkt vanuit zijn eigen praktijk als adviseur in de sport. Vijftien jaar geleden zag hij bij zijn vrijwilligerswerk bij de commissie van beroep van de KNVB dat in de sport juridische zaken professioneler geregeld kunnen worden. Vanuit zijn achtergrond, ervaring en kennis helpt Paul gemeenten en organisaties in de sport bij organisatorische en juridische vraagstukken op sportgebied. Hij ondersteunt gemeenten, sportbedrijven, sportbonden en sportverenigingen bij het maken van duurzame afspraken over eigendom en gebruik van sportvastgoed op sportaccommodaties.

Leeswijzer

We gaan in op de meest gangbare eigendomsverhoudingen die er zijn bij sportvastgoed én hoe je kunt achterhalen wie de eigenaar of eigenaren van het sportvastgoed zijn. Ook geven we voorbeelden van afspraken over verduurzaming tussen eigenaren en gebruikers van sportvastgoed die we tot nu toe zien. We benoemen de aandachtspunten van de verschillende eigendomsverhoudingen, die effect hebben op de businesscase van verduurzamingsmaatregelen. Tot slot hebben we een stappenplan uiteengezet die een leidraad geeft aan partijen die willen verduurzamen in sportvastgoed om afspraken hierover zo goed mogelijk juridisch en financieel te borgen.

In deze whitepaper definiëren we sportvastgoed als volgt:

- Sportvelden
- Clubgebouwen (waaronder de kantines)
- Sporthallen
- Kleedkamers
- Sportgebouw (sporthal, ijsbaan, fitness)
- Lichtmasten
- Tribunes
- Dug-outs

Ook kom je een aantal keer de termen eigendom, eigendomsverhouding en eigendomspositie tegen. Deze hebben we als volgt gedefinieerd:

Eigendom:	Het meest omvattende recht dat een individu of organisatie op een zaak kan hebben.
Eigendomsverhouding:	Verdeling van eigendom van een zaak tussen partijen.
Eigendomspositie:	Positie van een individu of organisatie op het gebied van eigendom ten opzichte van een zaak.

1 Soorten eigendomsverhoudingen bij sportvastgoed

De volgende eigendomsverhoudingen komen met name voor bij sportvastgoed:

- ➔ Eigendom
- ➔ Economisch eigendom (alleen zichtbaar in kadaster, indien vermeld in de hypotheekakte)
- ➔ Recht van erfpacht
- ➔ Recht van opstal

In dit hoofdstuk lichten we deze vormen toe. Ook behandelen we Huur en Bruikleen bij 1.5.

1.1 Eigendom

Eigendom is het meest omvattende recht dat een individu of organisatie op een zaak kan hebben. Het volle eigendom omvat zowel het juridische en economische eigendom op een zaak.²

Indien een sportvereniging het volle eigendom heeft van het sportvastgoed, dan heeft zij zowel het juridisch als economisch eigendom van het sportvastgoed. Als volledig eigenaar heb je de bevoegdheid om het sportvastgoed met uitsluiting van ieder ander te gebruiken. De gemeente heeft dan, vanuit de eigendomsgedachte, geen enkele verantwoordelijkheid ten aanzien van het sportvastgoed. Het onderhoud, herstel en vervanging van het sportvastgoed is bij volle eigendom primair de verantwoordelijkheid van de sportvereniging. Controleer voor de zekerheid in de notariële akte of er bepalingen zijn opgenomen die van invloed zijn op het gebruik van het sportvastgoed. In de praktijk is niet de sportvereniging, maar vaak de gemeente eigenaar van (een deel van het) sportvastgoed en verhuurt zij het sportvastgoed aan de sportvereniging of geeft dit in bruikleen. Ook komt het met name in de fitness branche vaak voor dat een belegger de eigenaar is van het gebouw (sportvastgoed) waarvan een ondernemer een ruimte huurt. Sla in dat geval zowel de eigendomsakte als de bruikleen- of huurovereenkomst tussen gemeente en sportvereniging of belegger en ondernemer er op na en bekijk wat hierin is opgenomen over de bestemming, het gebruik en aanpassingen aan het sportvastgoed. Dit wordt in “1.5 Huur en bruikleen” verder uitgelegd.

2 Artikel 5.1 lid 1 Burgerlijk Wetboek

1.2 Economisch eigendom

Er is sprake van economisch eigendom als een individu of rechtspersoon het genot heeft van een object, de kosten en lasten betaalt én belang heeft bij de waardeontwikkeling (het risico draagt). Echter, dit individu of rechtspersoon heeft het object *niet* juridisch geleverd gekregen.

Naast volle eigendom bestaat het begrip economisch eigendom. Economisch eigendom is niet altijd zichtbaar in het kadaster. Het is alleen zichtbaar wanneer er een zekerheidshypotheek aan is gekoppeld die is ingeschreven in het kadaster. Er is sprake van economisch eigendom als een individu of rechtspersoon:

- 1) het genot heeft van een perceel of het object,
- 2) de kosten en lasten betaalt en
- 3) belang heeft bij de waardeontwikkeling (het risico draagt), maar het object niet juridisch geleverd heeft gekregen.

Anders gezegd: De sportvereniging is niet bij de notaris geweest voor de overdracht van het eigendom van het sportvastgoed, maar heeft dit op een andere manier geregeld. Bijvoorbeeld via een onderhandse akte (overeenkomst). In de akte of overeenkomst staan de rechten en verplichtingen van de economisch eigenaar beschreven. Het juridisch eigendom van het perceel en/of het object ligt bij de eigenaar van de grond (veelal de gemeente) door natrekking³. Natrekking is een vorm van eigendomsverkrijging. Simpel gezegd: gebouwen en werken (onroerende zaken) zijn eigendom van de eigenaar van de grond waarop het staat. Dit betekent dat als een sportvereniging een kleedkamer bouwt op grond van de gemeente, de gemeente door natrekking juridisch eigenaar wordt van deze kleedkamer.

3 Artikel 5:3 juncto 5:14 lid 1 juncto 5:20 lid 1 sub e Burgerlijk Wetboek

1.3 Recht van erfpacht

Recht van erfpacht is een zakelijk recht dat de *erfpachter* (de sportvereniging) de bevoegdheid geeft om een onroerende zaak van de *erfverpachter* (meestal de gemeente) te houden en te gebruiken. Het recht van erfpacht wordt via een notariële akte vastgelegd.⁴

Het erfpachtrecht rust op de onroerende zaak (de grond met daarop bijvoorbeeld het sportgebouw, clubgebouw, de kantine en de kleedkamers). De sportvereniging heeft het genot van de zaak zoals de eigenaar zelf. De rechten en verplichtingen van de sportvereniging als *erfpachter* en van de gemeente als *erfverpachter* staan in de notariële akte van vestiging, alsook in de wet. Bekijk dus goed wat in de akte is opgenomen over het gebruik, beheer en onderhoud. Over het algemeen kan gezegd worden dat de sportvereniging de gewone herstellingen (regulier onderhoud) dient te verrichten en de gewone lasten dient te dragen⁵. Wanneer buitengewone herstellingen (groot onderhoud zoals renovatie) nodig zijn, dan dient de sportvereniging dit aan de erfverpachter (meestal de gemeente) mee te delen en de erfverpachter de gelegenheid te verschaffen om deze herstellingen te (laten) verrichten. De kosten van deze buitengewone herstellingen komen wel voor rekening van de sportvereniging.⁶

Een sportvereniging wordt met een recht van erfpacht geen eigenaar van het sportvastgoed. De regels van natrekking worden hiermee niet doorbroken. De sportvereniging kan niet zonder toestemming van de gemeente een andere bestemming aan het sportvastgoed geven. Wel kan zij gebouwen of werken die zij op haar kosten heeft aangebracht weer wegnemen bij het einde van het erfpachtrecht.

1.4 Recht van opstal

Recht van opstal⁷, of opstalrecht, is een zakelijk recht om in, op of boven een onroerende zaak van een ander gebouwen, werken of beplantingen in eigendom te hebben. Recht van opstal wordt gevestigd via een notariële akte.

Met het opstalrecht worden de gevolgen van natrekking voorkomen. Een sportvereniging verkrijgt met het recht van opstal het eigendom van bijvoorbeeld het sportgebouw, het clubgebouw, de lichtmasten, de kantine en/of de kleedkamers, terwijl de onderliggende grond in eigendom van de gemeente blijft. Bij een opstalrecht komt het volledige risico van wat wordt gebouwd of aangelegd bij de sportvereniging te liggen. De sportvereniging is daarmee ook verantwoordelijk voor het onderhoud en beheer. Tevens is de sportvereniging

4 Artikel 5:85 lid 1 Burgerlijk Wetboek

5 Artikel 5:96 lid 1 Burgerlijk Wetboek

6 Artikel 5:96 lid 2 Burgerlijk Wetboek

7 Artikel 5:101 lid 1 Burgerlijk Wetboek

verantwoordelijk voor het risico van instorting van het sportvastgoed en de schade die dit veroorzaakt. Ook hier geldt weer dat in de notariële akte van vestiging (en de wet) moet zijn opgenomen:

- 1) wat de sportvereniging mag en moet doen en
- 2) in welke gevallen er overleg met de gemeente nodig is voor het doorvoeren van verduurzamingsmaatregelen.

1.5 Huur en bruikleen

Naast eigendom en de rechten van erfpacht en opstal bestaan er nog twee overeenkomsten voor gebruik van sportvastgoed. Dat zijn huur en bruikleen, waarbij het eigendom van het sportvastgoed vaak toebehoort aan de gemeente. Deze varianten voor gebruik van sportvastgoed worden ook vaak in overeenkomsten vastgelegd tussen de eigenaar (gemeente/belegger) en de gebruiker (sportvereniging).

Huur

Huur is de overeenkomst waarbij de ene partij (de verhuurder) zich verbindt aan de andere partij (de huurder), een zaak of een gedeelte daarvan in gebruik te verstrekken en de huurder zich verbindt tot een tegenprestatie⁸ (in de meeste gevallen: een huurprijs per maand).

Voor het in gebruik geven van sportvastgoed zijn meerdere vormen van huur mogelijk en met verschillende wettelijke regimes. Bijvoorbeeld:

- De gemeente wil alleen de grond in verhuur geven aan de sportvereniging. In de meeste gevallen betreffen dit sportvelden.
- De gemeente verhuurt zowel de grond als het clubgebouw, de kantine en de kleedkamers etc. aan de vereniging.

Huur sportvelden

Bij sportvelden die in eigendom van de gemeente zijn, worden er vaak huur- of gebruiksovereenkomsten afgesloten tussen de gemeente en de sportvereniging. Bij de huur en verhuur van onbebouwde grond (sportvelden) zijn de artikelen 7:201-7:231 BW van toepassing (met uitzondering van artikel 7:230a BW). Deze wetsbepalingen zijn in grote mate van regeland recht, wat inhoudt dat van deze wettelijke bepalingen kan worden afgeweken in de huurovereenkomst. Hierdoor geldt een grote mate van contractsvrijheid tussen partijen. Huur- of gebruiksovereenkomsten hebben vaak algemene voorwaarden waarin ook afspraken zijn opgenomen, zoals over het gebruik, beheer en onderhoud, schade en aansprakelijkheid bij het gebruik van de sportvelden. Kijk dus altijd in zowel de huurovereenkomst zelf als in de bijbehorende algemene voorwaarden om te achterhalen welke afspraken gelden.

8 Artikel 7:201 lid 1 Burgerlijk Wetboek

Vanuit de wet is de verhuurder (gemeente) verantwoordelijk voor het groot onderhoud (zoals renovatie of aanleg van velden) en de huurder (sportvereniging) voor het klein onderhoud van de sportvelden, zoals lijnen krijten en zwerfafval verwijderen. Eventuele afwijkende afspraken dienen in de huurovereenkomst te worden opgenomen. Let hierbij dus op de algemene voorwaarden. Vaak wordt een kruisjeslijst of demarcatielijst bij de huurovereenkomst opgesteld, waarin de onderhoudsverdeling voor de sportvelden tussen gemeente en sportvereniging is opgenomen. Dit is een goede manier om afspraken over beheer en onderhoud tussen partijen helder te krijgen.

Let op! Afspraken over verduurzaming zijn vaak (nog) niet opgenomen in dergelijk huur- of gebruiksovereenkomsten. Het is daarom verstandig om verduurzamingsafspraken schriftelijk vast te leggen tussen partijen. Dit kan bijvoorbeeld via een allonge (bijlage) bij de huur- of gebruiksovereenkomst.

Huur clubgebouw etc.

Wanneer ook het sportgebouw, clubgebouw, de kantine en/of de kleedkamers door de gemeente worden verhuurd aan de sportvereniging⁹, is het verstandig om ook de onderhoudsverplichtingen ten aanzien van dit sportvastgoed nader en specifiek overeen te komen. Een vaak toegepast model hiervoor is de onderhoudsverdeling die is opgenomen in de algemene bepalingen huurovereenkomst kantoorruimte en andere bedrijfsruimte in de zin van artikel 7:230a BW, opgesteld door de Raad voor Onroerende Zaken (ROZ).

In dit ROZ model¹⁰ is een bepaling opgenomen over Duurzaamheid/Green lease. Afspraken over verduurzaming van het desbetreffende sportvastgoed tussen gemeente/belegger en sportvereniging kun je opnemen in deze bepaling. Stem deze afspraken ook af met de partij (leverancier) die de verduurzamingsmaatregelen aanbrengt in of op het desbetreffende sportvastgoed. Wees hier alert op!

Bruikleen

Bruikleen is de overeenkomst waarbij de ene partij (de eigenaar, vaak de gemeente) aan de andere partij (de houder, in dit geval de sportvereniging) een zaak (bijvoorbeeld een clubgebouw) om niet in gebruik geeft, onder de voorwaarde dat degene die de zaak ontvangt (de sportvereniging) deze, na daarvan gebruik gemaakt te hebben, of na een bepaalde tijd, terug zal geven¹¹. Belangrijk bij bruikleen is het gebruik “om niet”. Dit betekent dat er geen tegenprestatie kan worden verlangd door degene (de gemeente) die een zaak in bruikleen geeft.

9 Artikel 7:201 – 7:231 Burgerlijk Wetboek en artikel 7:230a Burgerlijk Wetboek

10 <https://roz.nl/de-roz-modellen/kantoorruimte/>

11 Artikel 7A:1777 Burgerlijk Wetboek

Bij bruikleen blijft de gemeente eigenaar van het sportvastgoed en de sportvereniging wordt slechts houder¹². De sportvereniging dient als een goede huisvader voor bewaring en behoud van het sportvastgoed zorg te dragen¹³. Er geldt een instandhoudingsverplichting voor de sportverenigingen. Deze verplichting gaat niet verder dan in redelijkheid van de sportvereniging kan worden gevraagd. Normale (onderhouds- en gebruiks)kosten zoals gas, water, elektra en verzekeringen, komen voor rekening van de sportvereniging.

Bij bruikleenovereenkomsten met betrekking tot sportvastgoed zijn afspraken over verduurzaming eerder uitzondering dan gewoonte. Wil de gemeente of de sportvereniging verduurzamen, is het sterk aan te raden hier afspraken over te maken en deze contractueel vast te leggen. Deel dit vervolgens ook met de leverancier/aanbieder van de verduurzamingsmaatregelen. Neem in het contract op:

- voor wiens rekening en risico de verduurzamingsmaatregelen gaan plaatsvinden;
- wie er verantwoordelijk is voor beheer en onderhoud van de verduurzamingsmaatregelen;
- wie het eigendom van de duurzame objecten heeft of krijgt.

12 Artikel 7A: 1778 Burgerlijk Wetboek

13 Artikel 7A: 1781 lid 1 Burgerlijk Wetboek

2 Wie heeft het eigendom van sportvastgoed?

2.1 Notariële akte in het kadaster

In het kadaster is de notariële akte vastgelegd met de informatie over de eigendomspositie van percelen en objecten die op percelen in Nederland zijn gelegen. De volgende eigendomsverhoudingen zijn meestal van toepassing op sportvastgoed:

- ➔ Eigendom
- ➔ Economisch eigendom (niet altijd zichtbaar in kadaster)
- ➔ Recht van erfpacht
- ➔ Recht van opstal

Bij het kadaster kun je ook (tegen vergoeding) de betreffende ingeschreven akte(n) in zijn geheel opvragen, zodat je deze kunt nakijken op hun afspraken.

Stap 1 is om te kijken in het **kadaster** welke eigendomsverhouding van toepassing is op het sportvastgoed.

2.2 Overeenkomsten

Vaak zijn er bij sportvastgoed echter ook onderliggende overeenkomsten van toepassing of separate overeenkomsten, zoals die van huur of bruikleen.

Stap 2 is om ook deze **overeenkomsten** in te zien, om na gaan welke eigendomssituatie en afspraken van toepassing zijn, dan wel eerst op te vragen bij de betreffende partij (mochten deze niet meer in eigen bezit zijn).

2.3 Overwegingen in notariële akte en/of overeenkomsten

Stap 3 is goed te bekijken wat over het betreffende sportvastgoed is opgenomen ten aanzien van de **eigendomsverhoudingen**. Om welk sportvastgoed gaat het bijvoorbeeld? In de overeenkomsten en eventuele notariële akten staat als het goed is precies benoemd om welke objecten van sportvastgoed het gaat. Dikwijls staat bijvoorbeeld onder het kopje “Overwegingen” in notariële akten en/of overeenkomsten benoemd of het gaat om:

- i. welke te bouwen objecten van sportvastgoed
- ii. welke te hebben/onderhouden objecten van sportvastgoed
- iii. en/of welke af te breken/terug te leveren objecten van sportvastgoed

Onder het kopje “Overwegingen” is vaak ook af te leiden wat de eigendomsverhoudingen zijn tot het object van sportvastgoed dat onder i, ii of iii valt (dus welke “eigendoms- of gebruiksrecht” het betreft). Staat dit niet in de “Overwegingen” genoemd, dan vind je deze informatie vaak aan het begin van de betreffende akte en/of overeenkomst (in de eerste artikelen).

2.4 Welke verduurzamingsconstructies kom je tegen in de markt?

In de praktijk komt het onderwerp duurzaamheid nog niet of nauwelijks terug in notariële aktes en/of overeenkomsten die zijn of worden afgesloten tussen gemeenten en sportverenigingen over het eigendom en/of het gebruik van sportvastgoed. Vaak worden afspraken (in aparte overeenkomsten) pas gemaakt als de verduurzamingsmaatregelen genomen worden. Dat kan prima, maar enige eenduidigheid in goede (model)afspraken tussen partijen die willen verduurzamen is wel gewenst, waarbij duidelijkheid over het eigendom van het te verduurzamen sportvastgoed niet mag ontbreken.

Tussen gemeenten en sportverenigingen zijn er verschillende varianten van afspraken over duurzaamheid bekend. Een paar voorbeelden, welke overigens geen kwalificatie “goed” hebben. Het zijn voorbeelden die bekend zijn, maar die zo her en der zeker een optimalisering of verbetering kunnen gebruiken. Belangrijk is om eerst helder te krijgen wie het eigendom heeft van het te verduurzamen sportvastgoed, alvorens afspraken te maken tussen partijen die willen verduurzamen.

Voorbeeld 1

De sportvereniging investeert in zonnepanelen rond de sportvelden via subsidies. De gemeente verricht het onderhoud aan de zonnepanelen en de vereniging betaalt de lagere energierekening. In dit voorbeeld is de gemeente door natrekking juridisch eigenaar van de zonnepanelen. Als er een opstalrecht was gevestigd voor de zonnepanelen ten behoeve van de sportvereniging, was niet de gemeente, maar de sportvereniging verantwoordelijk geweest voor het beheer en onderhoud van de zonnepanelen.

Voorbeeld 2

De gemeente investeert in ledverlichting van de lichtmasten rond de sportvelden. De sportvereniging betaalt de energierekening en door het overgaan op ledverlichting gaan de energiekosten omlaag. Ter compensatie moet de sportvereniging een hogere huur betalen. In dit voorbeeld is duidelijk wie het eigendom heeft van de lichtmasten: Door natrekking is de gemeente juridisch eigenaar. De gemeente kan als eigenaar van de grond een hogere veldhuur vragen aan de sportvereniging ter compensatie van de lagere energiekosten.

Voorbeeld 3

Een gemeente investeert in verduurzamingsmaatregelen op een sportpark waar de grond in eigendom van de gemeente is. Het financieel voordeel gaat hieruit via een shared incentive voor een groot gedeelte naar de gemeente (om de investering terug te verdienen) en een klein percentage van het voordeel naar de sportvereniging als gebruiker. In dit voorbeeld is de gemeente volledig eigenaar

(juridisch en economisch) van de verduurzamingsmaatregelen. De gemeente kan vanuit het eigendom zelfstandig bepalen om een klein percentage van het financieel voordeel aan de sportvereniging te geven.

Voorbeeld 4

Een sportvereniging neemt zonnepanelen af (voor op het dak van de kleedkamers) van een leverancier via het model 'Product as a service'. Dit model houdt in dat de leverancier eigenaar blijft van de zonnepanelen en de sportvereniging de zonnepanelen in bruikleen krijgt. Er wordt door de sportvereniging een vergoeding betaald aan de leverancier voor het gebruik. De leverancier berekent een fee of regelt de kosten via een abonnement. De leverancier zorgt dat de zonnepanelen optimaal presteren en ook voor de montage en/of het hergebruik van de zonnepanelen. In dit voorbeeld kan het van belang zijn dat de leverancier ook een opstalrecht vestigt voor de zonnepanelen, omdat de gemeente anders door natrekking juridisch eigenaar is van de zonnepanelen, die op het dak liggen.

Zoals blijkt uit de voorbeelden is er (vooralsnog) geen eenduidigheid te zien in afspraken over verduurzaming bij sportvastgoed tussen partijen. Het split incentive probleem speelt zich nog regelmatig af. Oftewel: De eigenaar betaalt voor de verduurzamingsmaatregelen, maar de huurder/gebruiker profiteert van de voordelen, bijvoorbeeld door een lagere energierekening. Dit probleem is vaak een belemmering voor de verduurzaming of zorgt na het nemen van maatregelen voor discussie. Hier dienen dus goede afspraken over gemaakt te worden, zodat de split incentive wordt omgezet in een shared incentive. Ons advies is om deze afspraken in een allonge (bijlage) bij de huur- of gebruiksovereenkomst, recht van erfpacht of recht van opstal overeen te komen en vast te leggen. De afspraken die in relatie tot de verduurzamingsmaatregelen in ieder geval moeten worden overeengekomen én vastgelegd zijn:

- ➔ Op wiens rekening en risico de verduurzamingsmaatregelen getroffen worden
- ➔ Wat de afspraken over beheer en onderhoud zijn
- ➔ Wie (eventueel het eigendom van de desbetreffende verduurzamingsmaatregelen en/of) het financieel voordeel krijgt

Er is sprake van een **split incentive** (letterlijk vertaald 'verdeeld motief') wanneer de verhuurder en huurder andere beweegredenen hebben om energiebesparende maatregelen te treffen.

Er is sprake van een **shared incentive** (letterlijk vertaald 'gezamenlijk motief') wanneer de verhuurder en huurder dezelfde beweegredenen hebben om energiebesparende maatregelen te treffen.

3 Impact eigendomsverhoudingen op de businesscase verduurzamingsmaatregelen

3.1 Eigendom (huur en bruikleen)

Bij volle eigendom (juridisch en economisch) bij sportvastgoed is het voordeel dat duidelijk is welke partij eigenaar en daarmee verantwoordelijk is. Dat kan de gemeente, de sportvereniging of een tussenliggende stichting zijn. De verduurzamingsmaatregelen kunnen door de eigenaar op eigen rekening en risico worden ingezet. De eigenaar is verantwoordelijk en heeft rechten en plichten ten aanzien van de verduurzamingsmaatregelen, zoals verzekeringsplicht voor brand en storm/hagel, schade en afwikkeling faillissement. Maar de eigenaar heeft ook de financiële voordelen die hieruit voortvloeien.

Is de sportvereniging zelf geen eigenaar, maar huurt zij het sportvastgoed (of heeft zij dit in bruikleen) dan is het nadeel, dat wanneer de sportvereniging wil investeren in verduurzaming, zij dit altijd zal moeten afstemmen met de gemeente. Controleer in dit geval de bepalingen in de huur-of bruikleenovereenkomst. De afspraken die in relatie tot de verduurzamingsmaatregelen in ieder geval moeten worden overeengekomen én vastgelegd zijn (zoals ook benoemd op pagina 15):

- ➔ Op wiens rekening en risico de verduurzamingsmaatregelen getroffen worden
- ➔ Wat de afspraken over beheer en onderhoud zijn
- ➔ Wie (eventueel het eigendom van de desbetreffende verduurzamingsmaatregelen en/of) het financieel voordeel krijgt

Dit afstemmingsproces tussen gemeenten en sportverenigingen kan veel tijd en energie kosten. Een mogelijk risico hierbij is dat bijvoorbeeld een sportvereniging via subsidies van de gemeente en Rijksoverheid investeert in verduurzamingsmaatregelen, maar het beheer en onderhoud (en eigendom) van de verduurzamingsmaatregelen bij de gemeente komt te liggen als juridisch eigenaar van het object. De financiële voordelen uit verduurzamingsmaatregelen gaan dan naar de sportvereniging als feitelijk gebruiker (huurder) en betaler van de energierekening. Dit kun je oplossen met het aanpassen van de eigendomsverhouding van de verduurzamingsmaatregelen. Denk hierbij aan het vestigen van opstalrecht of erfpacht. Een andere mogelijkheid is het overeenkomen van een shared incentive, door bijvoorbeeld een aanpassing van de huurprijs.

3.2 Economisch eigendom

Bij de uitsplitsing economisch eigendom of juridisch eigendom speelt hetzelfde als bij “3.1. Eigendom” is weergegeven.

Wil je als sportvereniging (met alleen het economisch eigendom van het sportvastgoed) verduurzamingsmaatregelen treffen, dan is het van groot belang om eerst met de

gemeente (als juridisch eigenaar van het desbetreffende sportvastgoed) goede afspraken te maken. Zorg ervoor dat je alle afspraken over het economisch eigendom goed vastlegt in een overeenkomst. Neem hier ook in mee: Voor wiens rekening en risico worden de verduurzamingsmaatregelen getroffen en wat zijn de afspraken over beheer en onderhoud (en de eigendom) hiervan?

Voorbeeld van risico voor sportvereniging bij uitsluitend economisch eigendom

Een sportvereniging doet duurzaamheidsinvesteringen in lichtmasten met ledverlichting rond de sportvelden die zij gebruikt. Op de lichtmasten wordt geen opstalrecht gevestigd t.b.v. de sportvereniging. Twee jaar later vertrekt de sportvereniging naar een ander sportpark. De gemeente is door natrekking juridisch eigenaar van de duurzame lichtmasten, ondanks dat de sportvereniging heeft geïnvesteerd in de lichtmasten. Om deze onwenselijke situatie te voorkomen, had er een opstalrecht gevestigd moeten worden op de lichtmasten ten behoeve van de sportvereniging.

3.3 Recht van opstal

Bij een recht van opstal, of ook wel opstalrecht, op sportvastgoed kan de sportvereniging in de meeste gevallen zelf als opstalgerechtigde (eigenaar van de opstallen) verduurzamingsmaatregelen treffen zonder dat er afstemming met de eigenaar (meestal de gemeente) hoeft plaats te vinden. Dit is wel afhankelijk van wat hierover in de notariële akte van vestiging van het opstalrecht is afgesproken. Sla deze akte er dus voor de zekerheid op na!

Risico's van faillissement en schade door brand, storm en hagel aan verduurzamingsmaatregelen liggen vaak alleen bij de sportvereniging als opstalgerechtigde en niet bij de grondeigenaar (gemeente). Deze risico's kunnen door de leverancier van de verduurzamingsmaatregel afgedekt zijn, bijvoorbeeld via een verzekering hiervoor. Vraag dit daarom na bij de desbetreffende leverancier.

Voorbeeld van risico voor gemeenten door het niet vestigen van opstalrecht via notariële akte

Het komt voor dat er tussen gemeente en sportvereniging wel is afgesproken dat de vereniging een opstalrecht heeft voor het clubgebouw, maar dat het opstalrecht niet is gevestigd via een notariële akte. De gemeente blijft daardoor juridisch eigenaar van het clubgebouw door natrekking en is daarmee verantwoordelijk voor het beheer en onderhoud aan het clubgebouw. Maar ook is de gemeente verantwoordelijk voor het risico van instorting van het clubgebouw en de schade die dit veroorzaakt.

3.4 Recht van erfpacht

Bij het recht van erfpacht heeft een sportvereniging het recht om het sportvastgoed te houden en te gebruiken. In beginsel heeft een erfpachter hetzelfde genot als een eigenaar en mag zij verbeteringen en aanpassingen aanbrengen, maar de bestemming mag niet gewijzigd worden (zie hiervoor ook de uitleg die onder “1.3 Recht van erfpacht” gegeven is). Door natrekking is de gemeente wel juridisch eigenaar van het sportvastgoed. Als de sportvereniging verduurzamingsmaatregelen wil treffen, raden wij aan dat je als sportvereniging dit afstemt met de gemeente en deze afspraken over verduurzaming ook schriftelijk vastlegt met de gemeente. Bij een recht van erfpacht zal de sportvereniging de meeste verduurzamingsmaatregelen (als zijnde verbeteringen) zelf op eigen kosten mogen aanbrengen, zolang de bestemming niet wordt gewijzigd. Sla ook de notariële akte van erfpacht (en de wet) er op na. Zijn geen afspraken in de notariële akte van erfpacht hierover gemaakt? Maak dan afspraken tussen gemeente en sportvereniging over:

- wie verantwoordelijk is voor de investeringen in de verduurzamingsmaatregelen,
- wie verantwoordelijk wordt voor beheer en onderhoud (en het eigendom van de verduurzamingsmaatregelen krijgt),
- wie verantwoordelijk is voor schade hieraan, maar ook wie het financieel voordeel verwerft vanuit de verduurzamingsmaatregelen.

Dit kost wat meer tijd om goed te regelen, maar de voordelen en zekerheden die dit oplevert voor de betrokken partijen zullen op de lange termijn zwaarder wegen.

4 Overige aandachtspunten

In hoofdstuk 2 beschreven we de te doorlopen stappen 1 t/m 3. Nu de eigendomsverhoudingen helder zijn en de overeenkomsten zijn nagekeken, komt **stap 4**, het controleren van de **overige aandachtspunten**. Voordat je aan de slag gaat met verduurzamingsmaatregelen, verdienen de hieronder beschreven punten ook aandacht.

4.1 Fiscaliteit

Duurzaamheid heeft raakvlakken met fiscaliteit. Welke belastingwet van toepassing is, hangt af van de feiten en omstandigheden. De volgende belastingwetten kunnen van toepassing zijn:

- ➔ Wet op de omzetbelasting 1968
- ➔ Wet op de Vennootschapsbelasting 1969
- ➔ Invorderingswet 1990 (Ketenaansprakelijkheid)
- ➔ Wet belastingen op milieugrondslag (energiebelasting)

Daarnaast kan het BTW compensatiefonds voor gemeenten in sommige situaties een rol spelen. Beoordeel aan de hand van de feiten en omstandigheden welke belastingwetten (zie de pocketeditie belastingwetten van diverse uitgevers) van toepassing zijn bij de verduurzamingsmaatregelen die worden getroffen. Advies is om bij verduurzaming van sportvastgoed een fiscalist te betrekken voor de fiscale zaken die hierbij spelen.

4.2 Verzekeringen

Ga na of er een (aanpassing van de) opstalverzekering benodigd is voor de aanschaf van duurzaamheidsobjecten (bijvoorbeeld zonnepanelen, warmtepomp). De opstalverzekering wordt vaak afgesloten door de juridisch eigenaar van het object. Dit voorkomt financiële schade voor partijen achteraf bij eventuele brand, storm of schade van het verduurzaamde object van sportvastgoed.

4.3 Eigendomsrechten aan te brengen verduurzamingsobject

Om eigendom te verkrijgen van bijvoorbeeld zonnepanelen kan het nodig zijn dat een sportvereniging een opstalrecht laat vestigen voor de zonnepanelen. Op die manier voorkom je dat de eigenaar van de grond en/of het clubgebouw door natrekking (in veel gevallen de gemeente) juridisch eigenaar wordt van de zonnepanelen die op het dak van het clubgebouw van de sportvereniging liggen en door de sportvereniging zijn aangeschaft en gefinancierd.

4.4 Subsidies

Als gevolg van de BTW vrijstelling op sport zijn er door de Rijksoverheid voor de periode van 2019-2023 twee subsidieregelingen in het leven geroepen voor investeringen in sportvastgoed en daarmee ook op duurzaamheid. Voor gemeenten is dit de Specifieke uitkering stimulering sport (SPUK). De subsidie bedraagt 17,5% van de gerealiseerde bestedingen (inclusief BTW). Voor sportverenigingen is dit de subsidieregeling Stimulering bouw en onderhoud sportaccommodaties (BOSA). De algemene subsidie bedraagt ten hoogste 20% van de subsidiabele activiteiten op het gebied van bouw en onderhoud van sportaccommodaties. Boven op de algemene subsidie van 20% kan er een aanvullende subsidie worden verleend voor energiebesparing en toegankelijkheid.

4.5 Vergunningen

Check bij de gemeente waarin het vastgoed ligt of er een vergunning benodigd is voor de verduurzamingsmaatregelen en door wie deze vergunning moet worden aangevraagd. De eigenaar van het te verduurzamen object vraagt, indien nodig, de vergunning aan.

5 Vastleggen verduurzamingsafspraken

Als duidelijk is wie het eigendom heeft van het te verduurzamen sportvastgoed en de afspraken over verduurzaming tussen partijen helder zijn, komt **stap 5**, de **vastlegging**. Leg deze afspraken tussen alle betrokken partijen vast, al naar gelang de eigendomssituatie van het sportvastgoed. Belangrijk hierbij is dat deze overeenkomst door alle partijen ook rechtsgeldig wordt ondertekend. Vraag hierbij om advies van een adviseur en/of jurist. Maak de overeenkomst met de afspraken over eigendom en verduurzaming (of bepalingen uit deze overeenkomst) ook onderdeel van de overeenkomst die met leveranciers van duurzaamheidsmaatregelen worden afgesloten. Dit kan door bijvoorbeeld de afspraken als bijlage aan de overeenkomst toe te voegen of in beide documenten verwijzingen op te nemen. Ook hier kan een jurist je in adviseren.

6 Stappenplan “Verduurzamen: Wie is aan zet?”

We hebben je meegenomen door alle aspecten met betrekking tot eigendom van sportvastgoed en hoe je ervoor zorgt dat je kunt gaan investeren in verduurzamingsmaatregelen, zonder dat je achteraf voor vervelende verrassingen komt te staan ten aanzien van financieel voordeel, risico's of onderhoudsverplichting. Dit hebben we voor je samengevat in onderstaand stappenplan.

Stappenplan “Verduurzamen: Wie is aan zet?”

1 Kadaster

Bekijk de notariële akte in het kadaster en de onderliggende overeenkomsten ten aanzien van het sportvastgoed en stel vast welke eigendomsverhouding van toepassing is op het sportvastgoed:

- Eigendom
- Economisch eigendom (vaak niet zichtbaar in kadaster)
- Recht van erfpacht
- Recht van opstal

2 Overeenkomsten

Kijk wat er in de akten en de overeenkomsten over het betreffende sportvastgoed is opgenomen en om welke objecten van sportvastgoed het gaat:

- Welke te bouwen objecten van sportvastgoed
- Welke te hebben/onderhouden objecten van sportvastgoed
- Welke af te breken/terug te leveren objecten van sportvastgoed

3 Eigendomsverhoudingen

Bepaal, op basis van de eigendomsverhouding van het object van betreffende sportvastgoed:

- Voor wiens rekening het nemen van verduurzamingsmaatregelen is
- Wie verantwoordelijk is voor het beheer en onderhoud
- Wie het financieel voordeel verkrijgt
- Welke risico's er zijn en voor wiens rekening deze risico's zijn
- Welke rechten en plichten er met de verduurzamingsmaatregelen samenhangen

4 Aandachtspunten

Schenk aandacht aan de onderwerpen fiscaliteit, verzekeringen, eigendomsrechten aan te brengen verduurzamingsobject, subsidies en vergunningen voordat je aan de slag gaat met verduurzamingsmaatregelen.

5 Vastleggen afspraken

Leg de afspraken over eigendom en verduurzaming tussen alle betrokken partijen vast al naar gelang de eigendomssituatie als duidelijk is wie het eigendom heeft van het te verduurzamen sportvastgoed en de afspraken over verduurzaming helder zijn. Belangrijk hierbij is dat deze overeenkomst door alle partijen ook rechtsgeldig wordt ondertekend en onderdeel wordt van de overeenkomsten met leveranciers van de verduurzamingsmaatregelen. Vraag hierbij om advies van een adviseur en/of jurist.

Wat als je al verduurzaamd hebt?

“Voorkomen is beter dan genezen”. Ons advies is daarom om heldere afspraken te maken vóórdat je gaat verduurzamen. Heb je al verduurzaamd op je sportaccommodatie? Dan is het toch de moeite waard om het stappenplan alsnog te doorlopen. Als je twijfelt over de afspraken die tussen partijen zijn gemaakt over eigendom en verduurzaming van het desbetreffende sportvastgoed, kun je aan de hand van het stappenplan bepalen wat er nog eventueel nader geregeld moet worden. Betrek hierbij de partijen die relevant zijn om afspraken over eigendom en verduurzaming alsnog juridisch en financieel goed te borgen met elkaar. Op deze manier kun je nog steeds onnodige kosten of vervelende verrassingen voorkomen, bij toekomstige, onvoorziene gebeurtenissen, zoals bijvoorbeeld schade door hagel.

7 Conclusies en aanbevelingen

- ➔ Gemeenten en sportverenigingen kunnen bij het verduurzamen van sportvastgoed met onaangename risico's en nadelige financiële consequenties te maken krijgen als afspraken over eigendom van sportvastgoed en de daarbij behorende verantwoordelijkheden, rechten en plichten tussen partijen niet duidelijk schriftelijk zijn vastgelegd.
- ➔ Bij verduurzamen van sportvastgoed is het juridisch en financieel van belang om eerst duidelijk te krijgen wie het eigendom heeft, vóór gestart wordt met onderzoek en investeringen.
- ➔ In de praktijk blijkt met name bij buitensportaccommodaties dat bij veel gemeenten en sportverenigingen niet duidelijk is wie het eigendom heeft, of de gemaakte afspraken te wensen overlaten.
- ➔ Aan de hand van het eigendom van sportvastgoed wordt duidelijk tussen welke partijen het beste afspraken gemaakt kunnen worden op het gebied van verduurzaming.
- ➔ Eenduidigheid in goede modelafspraken tussen partijen op het gebied van duurzaamheid is wenselijk, waarbij duidelijkheid over het eigendom van het te verduurzamen sportvastgoed niet mag ontbreken.
- ➔ Schakel tijdig de hulp in van experts (jurist, fiscalist, adviseur) bij afspraken over verduurzaming tussen partijen.
- ➔ Deel je ervaringen en vier je successen!

Colofon

Auteur

mr. Paul Steenberg

Met medewerking van

- mr. Karen Sanderse, Adviseur Team Duurzaam bouwen bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland
- ir. Michael Poot, Specialist verduurzaming sportaccommodaties bij Kenniscentrum Sport & Bewegen

Eindredactie Kenniscentrum Sport & Bewegen

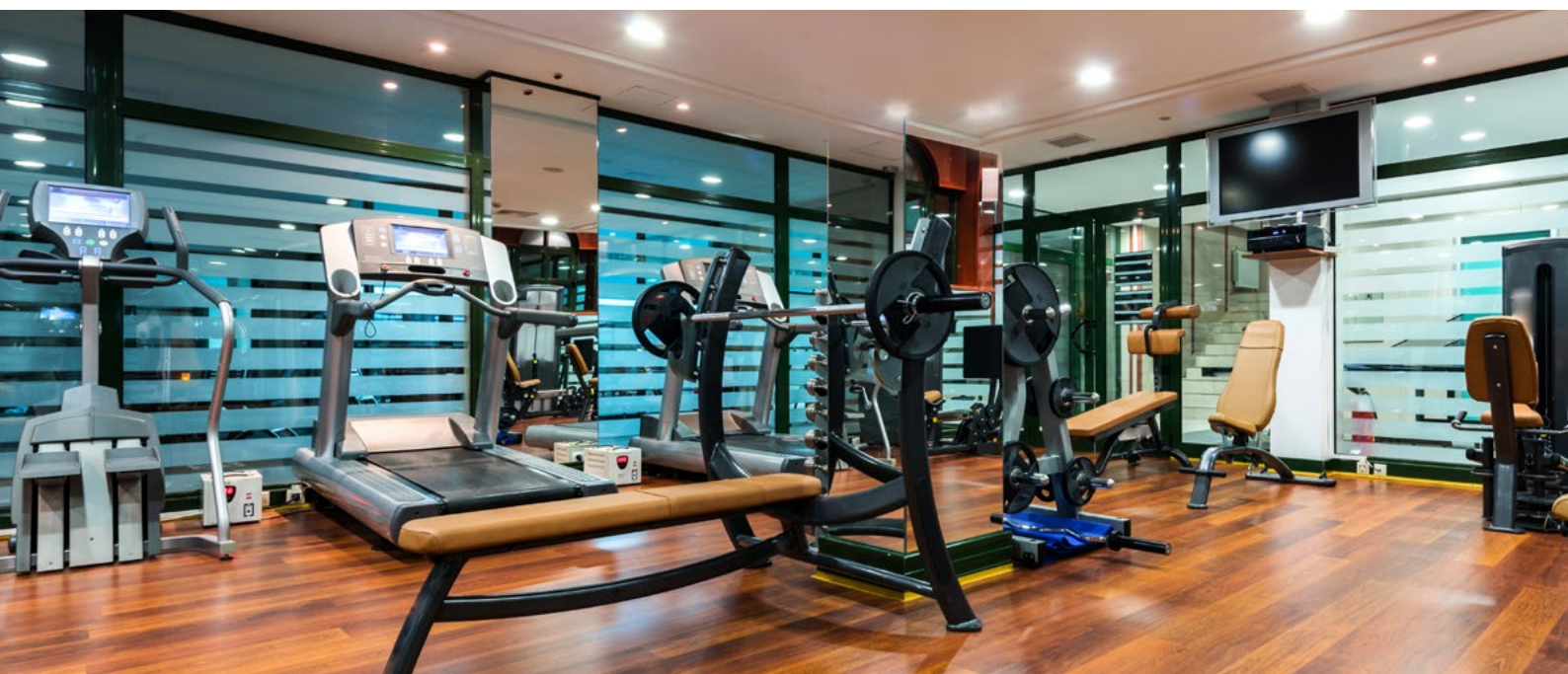
Sigrid Postema

Foto's

- Foto voorpagina: Rugbyclub Haarlem via RVO, lees hier meer over hun duurzame clubhuis (<https://www.allesoversport.nl/artikel/samen-bouwen-samen-financieren/>)
- Foto pagina 12: Flehite Amersfoort. Lees hier over hun verduurzaming (<https://www.allesoversport.nl/artikel/zo-betrekt-tennisclub-flehite-haar-leden-bij-duurzaamheidsplannen/>)
- Overige foto's Matrix Fitness en stockmateriaal

De informatie in deze whitepaper is niet uitputtend. Aan de inhoud kunnen geen rechten worden ontleend en er wordt geen enkele aansprakelijkheid aanvaard die hieruit zou kunnen voortvloeien.

Als je wil verduurzamen of al verduurzaamd hebt en je hebt naar aanleiding van deze whitepaper vragen, helpen we je graag verder. Kenniscentrum Sport & Bewegen is de afzender van deze publicatie.

Wat er speelt

We leven in een tijd waarin gemak voorop staat, zitten een gewoonte is en kinderen vaak achter een beeldscherm spelen. Het gevolg is dat minder dan de helft van de Nederlanders aan de beweegrichtlijnen voldoet. Als Kenniscentrum Sport & Bewegen geloven wij dat het toepassen van kennis de kwaliteit en effectiviteit van sport en bewegen vergroot en daarmee bijdraagt aan een sociaal en vitaal Nederland. Waarin mensen op een goede, plezierige en veilige manier kunnen sporten en bewegen.

Wat wij doen

Kenniscentrum Sport & Bewegen maakt feitelijke en onderbouwde kennis uit wetenschap, beleid en praktijk beschikbaar en toepasbaar voor professionals zodat zij die gericht kunnen inzetten. Kennis over het belang en de effecten van sport en bewegen, over dat wat werkt en wat niet. We delen inspirerende ideeën, vernieuwende voorbeelden, praktijkervaringen en verhalen. We helpen professionals om vragen over sport en bewegen zo goed mogelijk te beantwoorden of door onderzoek te initiëren als het antwoord er nog niet is.

Om al die kennis te vergaren en beschikbaar te stellen werken we nauw samen met sportbonden, zorg- en welzijnsinstellingen, gemeenten, kennisinstituten, universiteiten, hogescholen en nog veel meer partijen, in binnen- en buitenland.

Contact

T +31-(0)318 - 49 09 00

E info@kenniscentrumsportenbewegen.nl

I www.kenniscentrumsportenbewegen.nl en www.duurzamesportsector.nl

© Kenniscentrum Sport & Bewegen, november 2020